

Erasmus+

MAKALE - 3

MAKALE

ENGELLİLİK HAKKINDA TEORİK GÖRÜŞLER VE KAPASİTE MODELİNİN ÖNEMİ

Mustafa Bahar Marisol Moreno
Musa Tunc Ziva Ribicic
Christopher Salzman Eli Gemelah

ÖZET

Bu çalışmada, engelliler adına geliştirilmiş olan farklı teorik yaklaşım modellerini inceledik ki bunlar biomedikal, sosyal ve kapasite modelleridir. Bu modellerin güçlü ve eksik yönlerini tartıştık. İstisna engelli bireylerin ihtiyaçlarını göz önüne aldığımızda, kapasite modelinin diğerlerinden daha kapsamlı faydalar sağladığını gördük. Çalışmamız neticesinde vardığımız final kararına göre kapasite modeli, diğer modellerin en iyi yanlarını alması ve geniş bir spektrum da diğerlerinden fazla yararlar sağlamasından dolayı, istisna engelliler adına bu çalışmada yer alan uzmanların teorik method olarak seçimi olmuştur.

Not: Bu çalışma Türkiye Ulusal Ajansı tarafından Erasmus Plus programı kapsamında desteklenmiştir. Koordinatör okul; Konevi İstisna Engelliler Okulu (Türkiye), partnerler; Zavod za Gluho in Naglusne (Slovenia), IES La Rosaleda, Instituto Enseñanza Secundaria La Rosaleda (İspanya), University of Warwick (İngiltere) ve Equalized Schulungs- und Beratungs GmbH (Avustralya) dir.

Engellilik Adına Teorik Görüşler

The nature and challenges of disability and our approach to it differs in each society, which is likely to create different perspectives, practices, administrations and public investment. Hence, there have been many documented perspectives and approaches reflecting cultural points of references regarding disability. One of them defines disability as the biological defects of individuals who are mostly dependent on the support and care from others (Rioux & Valentine, 2006). According to this approach, the mobility of people with disabilities can be bounded on account of the reality of being dependant on the others' availabilities such as knowledge, resources, psychology etc. Another perspective determines disabilities as "normal variations of the human body" and describes it as follows: "it is not an aberration. It's a reality, not an anomaly or abnormality" (Potok, 2012).

Her toplumda, engelliliğin doğası ve zorlukları adına farklı yaklaşımlar mevcuttur ki bu çok çeşitli görüşlere, pratik uygulamalara, yönetsel ve finansal yatırımlara neden olmaktadır. Bu yüzden, çok sayıda belgelenmiş ve yazılmış çalışmalar, bakış açıları, fikirler ve yaklaşımlar ve kültürel farklılıklar engellilik adına ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlardan bir tanesi engelliliği bireylerin biyolojik olarak yaşadığı bir sorun olarak görür ki bu kişiler başkalarının destek ve bakımlarına muhtaçtır (Rioux & Valentine, 2006). Bu yaklaşıma göre, engelli bireyler, kendi bakımlarını yapan kişilerin bilgilerine, kullandıkları kaynaklara ve psikolojilerine bağımlıdır ve bu bağımlılık kapsamında hareket edebilirler. Bu konuda bir diğer yaklaşım ise engelliliği şu şekilde görür 'insan bedenindeki normal farklılıklar' yine devamında ise 'bu bir kusur değildir, bu bir gerçektir ve anormal bir şey değildir'. Bu yaklaşımın savunmasına göre engellilik her insanın yaşam sürecinde olabilecek bir olgudur. Bu yaklaşımın savunucuları engelliliği normal olarak karşılar ve toplumdaki engellilerin ihtiyaçlarını mümkün olduğunca karşılamak için gerekli dizayn ve uygulamaların hayata geçirilmesi için çaba harcarlar (Iverson & Stahl, 2003). Evrensel dizayn olarak adlandırılan yaklaşım, dünya genelinde birçok ülke ve engelliler hakları savunucuları tarafından tartışılmıştır. Evrensel dizayn, bütün insani farklılıkları gözetilen bir yaklaşımdır ve içerisinde engellilikle birlikte fiziksel uyarlamalar, bilişsel yetenekler ve insan vücudu farklılıkları gibi çeşitli konuları barındırır.

Evrensel dizayn içerisindeki uyarlamalar mimari yapı, şehir planlaması, özel mülkiyetler, ulaşım, teknolojik ve dijital dünya, bilgisayarlar, internet, eğitsel materyaller, software ve daha birçok alandadır. Örneğin, en önemli fiziksel uyarlamalardan bazıları yaya yollarındaki eğimleri ve yükseklikleri onarmak, otomatik açılan kapılar ve

MAKALE - 3

MAKALE

kapı tutucakları, görsel uyarıcılar, sesli uyarıcılar ve sinyaller (asansör ve karşıdan karşıya geçişler), tekerlekli sandalyeler için ayrı alanlar, otobüslerde rehber köpeklerin kullanımı, devlet binalarında ve havaalanı gibi yerlerde engellilere uygun dizayn edilmiş rampalar ve buna benzer birçok uyarlamadır. Evrensel dizayn çok çeşitli insani gereksinimlere göre uyarlanan bir dizayn olup, geçici engeli olan (yaşlı, hasta, sakatlanmış) insanların rahatlıkla kullanabileceği fiziksel imkanların hayata geçirilmesi adına hizmet etmektedir.

Biomedical Model

Engelliliği biomedical model içerisinde açıklamaya çalışan bu model MacPherson, Pontiers ve Devlin (2006) adlı araştırmacıların çalışmalarında ortaya konulmuştur ki bu model insan bedeninin hasarları üzerinde durur ve bu hasarların medikal yollarla tedavi edilebileceği teorisine dayanır. Popüler kültür de bu yaklaşım değer görmüştür ve engelli bireyler biomedikal olarak farklı görülmüş, normal insanlara göre ise 'özürlü' olarak nitelendirilmiştir (Bohman, p.33, 2012). Bu yaklaşımın doktrinleri topluma başta medikal anlamda fayda sağlamayı planlar ve bütün engelli bireylerin rahat bir ortamda hayatlarını sürdürmelerini hedefler. Bu yaklaşıma getirilen sorgulamalardan en önemlisi ise bu yaklaşımın çok yüksek orandaki eksikliği olan her hastalığa bir çarenin bulunamamasıdır. Çünkü günümüzdeki biomedikal tedaviler henüz bütün sağlık engellerinin iyileştirilmesine yetmemektedir ve hastalıklara binaen yaşanan sıkıntılar devam etmektedir ve bu nedenlerden dolayı bu yaklaşımın engelli bireylerin ihtiyaçlarına cevap verme olasılığı çok düşük seviyelerde kalabilmektedir (MacPherson, Pothiers & Devlin, 2006).

Erasmus+

MAKALE - 3

MAKALE

Sosyal Model

Bu yaklaşımın temellerinde toplumunların kendi elleriyle oluşturdukları ve sonradan başatmak zorunda kaldıkları sosyal engellerdir ki bunlar ayrımcılık, adaletsizliktir ve 'ableism' dir (Morgolis, 2001). 'Ableism' in manası toplumun engelli bireylere karşı göstermiş olduğu ayrımcılıktır ve bu kişiler fiziksel ve zihinsel olarak farklı, anormal ve saygı sınırlarını aşar derecede 'değersiz' olarak nitelendirilir (Morgolis, 2001).

Sosyal model, toplumu fiziksel yaşam alanlarının tekrardan dizayn edilmesini, bu sayede engelli bireylerin topluma daha yüksek oranlarda katılabileceklerini savunur ve toplumu bu konuda cesaretlendirir. Fakat engelin karakterine ve sosyal çevrenin şartlarına göre değişken fikirler sunar. Örneğin, devlet binalarına girişlerki ulaşım sorunları fiziksel engel oluşturur, aynı şekilde görsel ve sesli uyarıcıların eksiklikleri işitme ve görme engellilerin hareketlerinde problemlere neden olur. Sanal dünyaya gelince, teknoloji ve toknoloji ile alakalı materyaller engellilerin hayatlarına göre de dizayn edilmeli ve bu insanların topluma entegresi adına teknoloji bir araç olarak kullanılmalıdır. Örneğin, altyazılı TV programları, eğitsel videolar, işaret dili çeviri programları gibi birçok farklı türde teknolojik materyaller kullanılarak engellilerin topluma entegrasyonu hızlandırılabilir.

Bu yaklaşımda önem arzeden yaklaşım ise teknolojinin engelleri en erken şekilde teşhis etmesi adına kullanılmasında yatar, bu sayede engellilerin çok geç olmadan ve hızla gerekli tedbir ve tedavileri almalarına olanak sağlanabilir. Örneğin işitme engeli tespit edilen bireylere uygulanabilecek olan işitme cihazı veya koklear implant ameliyatlarıdır ki bu manada fayda sağlar. Fakat sosyal model adına buradaki yaklaşımda ortaya çıkan sorun ise toplumun oluşturduğu engellemeler ve ayrımcılıklardır ki buna en iyi örneklerden biri koklear implant yapılmasına karşı çıkan 'sağırklar kültürü-grubu' üyeleridir. Koklear implantın kendi kültürlerini öldürebileceğini düşünen bu grup üyeleri, sosyal bir baskı ile bu hizmetin sağlanmasında farklılıklar meydana getirebilmektedirler.

Yukarıda bahsedilen biomedikal model ve sosyal modellerdeki eksiklikler, bu iki modelin iyi yanlarını alıp, eksikliklerini kapatmaya çalışan yeni bir modelle giderilebilir ki bu model de kapasite modeli dir.

Kapasite Modeli

Bu model ilk olarak araştırmacı Sen tarafından 1979 da yayınlanmış ve 2009 da en son olarak güncellenmiştir. Sen bu modelin en önemli destekçisi olup 1979, 1988, 1992, 1995 ve 2009 yıllarında bu modeli

Bohman, P. R., (2012). "Teaching Accessibility and Design-For-All in the Information and Communication Technology Curriculum: Three Case Studies of Universities in the United States, England, and Austria" (2012). Ali Graduate Theses and Dissertations. Paper 1369. <http://digitalcommons.usu.edu/etd/1369>

Iwarsson, S., & Ståhl, A. (2003). Accessibility, usability and universal design-positioning and definition of concepts describing person-environment relationships. *Disability & Rehabilitation*, 25(2), 57-66.

MacPherson, D., D. Pothier, and R. Devlin. (2006). "Damage quantification in tort and pre-existing conditions: Arguments for a reconceptualization." *Critical disability theory: Essays in philosophy, politics, policy, and law* (2006): 248-266.

Margolis, E. (2001). *The hidden curriculum in higher education*. Psychology Press, 2001.

Marschark, Marc, et al. (2013). "Are deaf students visual learners?." *Learning and individual differences* 25 (2013): 156-162.

Marschark, Marc. (1998). "Memory for language in deaf adults and children." *Scandinavian Audiology* 27.4 (1998): 87-92.

Potok, A. (2002). *A matter of dignity: Changing the world of the disabled*. New York, NY: Banta

REFERENCES

Powell, D. (2015). *Assembling the privatisation of physical education and the 'inexpert' teacher*. Sport,

Sen, A. (1979). *Equality of what?* Retrieved from <http://www.uv.es/~mperezs/intpoleco/>

Sen, A. (1984). *Rights and capabilities. Resources, Values and Development*. Cambridge,

Sen, A. (1985a). *Commodities and capabilities*. Delhi, India: Oxford University Press.

Sen, A. (1985b). *Well-being, agency and freedom*. *The Journal of Philosophy*, 82, 169-

Sen, A. (1987). *The standard of living*. In G. Hawthorn (Ed.), *The standard of living*

Sen, A. (1988). *The concept of development*. In H. Chenery & T. N. Srinivasan (Eds.),

Sen, A. (1992). *Inequality reexamined*. Oxford, England: Clarendon.

Sen, A. (1993). *Capability and well-being*. In M. Nussbaum & A. Sen (Eds.), *The quality*

Sen, A. (1995). *Gender inequality and theories of justice*. In M. Nussbaum & Glover

Sen, A. (1999). *Development as freedom*. Oxford, England: Oxford University Press.

MAKALE - 3

MAKALE

geliştirme çalışmalarında bulunmuştur. Bu modelin ana temelinde öyle bir ortam hazırlamak vardır ki burada engelliler sosyal değişimleri, biyolojik faydaları, bilişsel olarak kendi kapasitelerinin en güçlü yanlarını alır ve hayatına uyarlar. Buna göre, bu model birleşmiş bir yaklaşım sunarak biomedikal ve sosyal modelin en güçlü yanlarını alır ve bu güçleri çok geniş bir çerçevede engelli bireylerin avantajlarına sunar. Bu modelde ele alınan konular özet olarak şu şekildedir ki sosyal düzen, engellilerin özgürlükleri ve özlük hakları, adaletin etik sorunları, engelliler insan hakları, politik ve sosyal filosofilerin birleştirilmesi, ekonomik sorunlar, açlık, ekonomik gücün adaletsiz dağılımı ve toplumdaki sosyal iletişim kalitesini geliştirme (Bohman, 2012).

Sen (2009) şunları adres göstermiştir ki toplum sürekli bir özgürlük sunmalıdır, örneğin sağlıklı yaşam, eğitim, geliştirilmiş sosyal ilişkiler, toplumsal kararlar alımında söz hakkı, iyileştirilmiş ekonomik yaşam standartları ve diğer manada ki özgürlükler (Sen, 2009). Bu model engellilerin seçim haklarına en maximum ihtimamı gösterir ve bu kişilerin özgürlüklerini hertürlü ortamda rahatlıkla ifade ederek, kendilerine sunulacak olan imkanları alma, reddetme ve değiştirme imkanlarının sunulması için mücadele etmektedir. Burada engellilere yüzde yüz özgür seçim hakkı verilmesini amaçlar. Bu yüzden bu model özgürlüğün nereden geldiğine bakmaksızın, örneğin sosyal kanallardan veya medikal sektörden, her engelliye gerekli ve mümkün olduğunca yüksek oranda özgürlük haklarının verilmesini hedeflemektedir.

SONUÇ

Yukardaki acıklanan farklı yaklaşımlar incelendiğinde, bu çalışmada yer alan uzmanlara göre kapasite geliştirme yaklaşımı, engelli bireyleri en iyi şekilde topluma entegre eden, gerekli tıbbi yenilikleri kullanan ve hak ettikleri sosyal ilgiyi alma fırsatı sağlayan bir yaklaşımdır. Sosyal ve biyolojik metodları göz önüne aldığımızda bunların önemli eksiklikler içerdikleri saptanmış ve bunlardan herhangi birinin seçiminin ise problemler meydana getireceği kanısına varılmıştır. Ayrıca, engellilerin çok çeşitli alanlarda haklar verilmesi gerektiğini düşünerek kapasite geliştirme yaklaşımının bu noktadaki önemini görmüş olduk. İşitme engellileri göz önüne aldığımızda biyolojik tedavilerin alınmasının ve sosyal ayrımcılıkların giderilmesinin önemi yüksektir. Bu iki olguyuda kapasite geliştirme modeli ile karşılayabiliriz. Bununla birlikte bu modelin sunduğu özgür seçim hakkı ile bir veya iki dilli olmak isteyen işitme engellilerin seçim haklarına riayet edilmiş olacaktır.

Sen, A. (2009). The idea of justice. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard

Rioux, M., and Fraser V. (2006). "Does theory matter? Exploring the nexus between disability, human rights, and public policy." Critical disability theory: Essays in philosophy, politics, policy, and law (2006): 47-69.

REFERENCES

